

Äseüldine

Gestlaste aealugu.

Teadused hakawad 3000 aastat enne Kristust.

Kirjutanud

J. R. Rezold.

II. Wist.

Tallinnas, 1893.

Trükitud wäljaandja kuluga.

Üleüldine Gestlaste aalugu.

Teadused hakawad 3000 aastat enne Kristust.

Kirjutanud

J. H. Rezold.

II. Wiik.

Tallinnas, 1893.

Trükitud wäljaandja kuluga.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 6 Февраля 1893 г.

ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim.
Kirjandusmuuseumi
ARHIIV RAAMATUKOGU

97447

Sissejuhatus.

Minust kirjutatud esimise wihi Üleüldise Gesslaste aealuo kohta on mitmed sugused hääled rahwa seas kuulda. Mõned kiidawad, mõned laidawad, nagu see ikka ilma wiis on. Wana Halbitöre Hansu tüd oleks kül mulle troostiks, kes oma eesli ja poega täis ja rahwa meele järele ei saanud, oli ta eesli seljas, üksi ehk tahetesti, ehk jälle kõndiswad mõlemad maas, wasta tuliad inimesed ei olnud iiales rahul. Oles aga selle rahutuma rahwale ära seletatud, et eesel koorma kandjaks loodud on, siis oles ta muidugi teisiti mõtelnud ja oles lastnud eesli omaniku teha, mis ta tahtis. Jah, mis teha, Donkihottisi on iga rahwa seas leida, kes weskli tiibu nähes arwawad sõitjad rüütlib wastu tulema ja on walmis alati mõdeka tõmbama ja wõitlusele tõttama, sellest hoolimata, et weskli tiiwad nina sarikad sisse pörutawad.

Mis minu esimise jäu aealuo kohta hääbust kuulda, jätan siin nimetamata, mõistlik lugia leiab isigi, aga kuulbub halptusest pean siin isi enese kaitsemiseks kostma. Rõige suurem ülekohus arwatakse see olema, et nime- tud aeafirjas on ööldub, et teadused hakawad eest- laste üle 3000 aastad enne Kristust peale. Kui mina oleks oma peast need arud wõtnud, siis oleksin tül wõinud süüdlane olla, aga et ma teistest aea firjadest olen neid wõtnud, sellepärast ei tohiks mind keegi süüdlaseks pidada. — Sga õpetud mees, kes Kristian Relch'i chronikat I. jägu on lugenud, see leiab, et need teadused on sealt wõetud. Relch ütleb, et tema olla neid wanast Daani ja Rootsi aea firja- dest wõtnud. — Muidugi on teada, et wanal aeal püütsid kuningad rahwale selle tüki poolest liitwa filma riputada ja oma genealogiad (sugu hakatust) õige wanaks teha, et siis suurema auu sees nende ees seista. Nagu endised kreeka ja rooma kuningad pidasid sagebaste oma eeli-isasid jumalateks. Abesinia kuninga sugukond peab ennast kuninga Salomoni järel tuliateks, kes Seba kuninga emandale, kui wiimne wõersil oli, olla oma lahket armastust ülesse näitanud.

Professor Aspeliin, see kõige suurem ja kuulsam soome sugu rahwaste wana aea uuria arwab, et nii- sugune aeafirjade wõltsimine umbes 16 ja 17 saea aastadel olla ette tulnud. Nimetud professori herra

teatab ühes priiwat (ära) kirjās minule, et tõsist aealuolitu tähendust ja tähtsust Cestlaste aealuo kohta annavad: Gothide kuningas Hermanar 357 aastal pärast Kristust, Rootsi kuningas Inguard umbes kuueenda sajaa aasta lõppu, Erik Emundson, surmud 884 a. ja Norramaa auujärjepäria Olaw Tryggvason, kes 972 aastal Cestimaal päris ori oli. Siis lugesin weel ühe laituse, ühes Cesti aealehes, kus mulle süüts pannakse, et miis pärast mina wene aealugudest põle teadusid wõtnud. Seda olen ma sellepärast teinud, et wene aealugude kirjutajad on isi kõik omad teadused Cestlaste kohta nendest samadest raamatutest wõtnud, kust mina wõtsin. Pihkwa ja Nowgorodi chronikatest on kül mõnda leida, mis tähtsad cestlaste aealuo kohta oleksid olema, aga need on wäga tüfelised, ega ei passi teiste aealuoteadustega kõik kokku. Edespäidi, kui taewa taat elu ja terwit annab saan ma ühe isi äralise ande wälja andma, kus tüfati tähtsad asjad ette tulewad. Cesseisawas raamatus olen ma püüdnud üht üleüldist pilti Cesti rahwale, tema aealuost anda. Siin pean weel juure lisama, et kõige tähtsam teadus esimesest wene aealuo kirjutajast Nestorist on see, et wene riigi alustuses Tshudi, kuidas sel aeal Cestlasti nimetati, Slawi ja Kritwetshi (Чить, Словяне и Кривечи) rahwaste wanemad endid ühendasid, üheks riigiks, ühesuguse hääle õigusega ja

tutsumid enestele Põhjamaalt Russisugukonnast, mis uuema aea uurimiste järele üks rannaäärne rahwas Rudel Karlid olnud, waarjäredest omale kolm wenda Kuurik, Sinius ja Trutwori walitsejateks. Nimetud aealehe tähenduse kirjutaja leidis mõned trüki wead, mis trükikoea hooletuse läbi olid raamatusse tekkunud ja arwas need feele wead olema. Kui aga selle mehega hiljemine kokku juhtusime, siis ei leidnud ta muud feele wiga, kui sõda pidamise asemel sõdad weetud oli ööldud, mis kül Saksaeele mõte on, aga kui ma oma manuskripti (käskkirja) olin järele waadanud, siis leidsin, et mul oli diete kirjutud: sõdad peetud. Selle läbi, et mõned kohad kitsasti wärawast läbi ei tulnud, näitawad kahes, kolmes kohas laused nagu poolitud olema, aga selle wastu ei wõi raamatu kirjutaja midagi parata. Oleks minu käskiri sõnasõnalt äratrükitud saanud, siis ei leiaks sealt see kõige parem eestikeele tundja feele wigasid. Minuse puudus, mis minu raamatul, on see, et ma liig lühidelt olen jutustanud. Mina tahtsin aga sellega ühe lühikese ülewaate, üle terve eestlaste aealu, Gesticahwale anda. Kui kõiki juhtumisi tahaks täielikult ette tuua, siis wõiks mitu biiblipätsust raamatud Gesti rahwa aealuost kirjutada, mis aga ainult niisugusel mehel wõimalik on, kes omast kapitalist elab ja midagi muud ametid ei pea, kui ainult

seda tööd toimetab ja lõikib oma jõudu selle töö tar-
 wis ära pruugib. — Laita on kerge, aga parem
 teha raske, sest üks rumal mõib parem küsida, kui
 7 tarla wastata, ütleb üks mõõra rahwa wana sõna.
 Ka mind ennast personlikult on mõned isandad kaalu-
 nud, kes ameti asjade pärast minu juure tulid ja
 kui naab nägid, et mina neid kui kaastwendasi kohe
 just oma lauda ei kutsunud, siis pahandasid endid.
 Need waesed arusaamata inimesed nõudsid minu, kui
 ühe inimese käest liig palju, kus minu ameti seisus
 mind neile läheneda ei lubanud. Kellel nii palju
 tööd oli, kui minul, kus wiie kihelkonnakohtu prot-
 sessid, 300 akti läbi tegemata minu kätte tuliwad.
 Mõned nendest olid paar korda freiskohtu seletuse al-
 juba olnud. Need lõik pidid läbi uuritud ja tundma-
 õpitud saama, enne kui uus mõistus mõis tehtud
 saada. Üks asjatundmata inimene, ei mõi unesti
 arwata, kui palju niisuguse toimetusele töö jõudu
 tarwis on. Sellepärast ei olnud siis mul mitte aega,
 ega lubanud minu ameti seisus sugutwennaga sõbrust
 pidada, ja ei ole ka tõlbuline iga mehega sõbrustada,
 sest et inimesed on mitme sugused ja nende olidud
 mõnda moodu, nii et ei tohi, ei pea, ega mõigi
 lõikidega sõbrust pidada ning hea olla. Sellepärast
 armas eesti wend ja õde, ärge nõudke wäga palju
 oma sugutwendade käest, seda ehk kogemata saatus

parema järje peale on aitanud, kui sind. Juba sest on küll kui tema igas seltskonnas ennast sinu suguks tunnistab, mispärast tal sagedaste palju kannatada tuleb. Siis ta on juba palju teinud, kui tema sulle ühe õpetuse raamatu on kirjutanud. Kui palju tuhandeid sünnitavad ja surevad ja ei olnud midagi headust Teie kasuks maha jätnud. See on aga juba väga palju teinud, kes Sinu — Gesti nime on kas kumtsti põllul ehk mõnes muus asjas võõra rahvale tutavaks teinud ja suuremates ringkondades sinu teadmiseks mõne sõna head rääkinud ja Sinu eest kostonud. Kes seda on teinud ja võinud teha, nende nimed peaks rahvas küll tähtedega oma südames mälestuseks pidama. Mõned niisugused tähtsad mehed on Gesti rahva juures tutavad, sellest üks osa juba Mana muru alla muljunud. Võlastamise väärt on aga see, kes meie õpetatud meestest midagi rahva kasuks ei tee ja veel siis, kui tal võimalik on midagi teha; aga seda kõige suuremad põlgamist on need ära teeninud, kes meie õpetatud meestest püüavad teisi mustaks määrida ja teistele kahju teha. Ma tunnen üht eesti seltsi presidenti, mille seltsi põhjuskirjades ööldud on, et seltsi eesmärk on oma rahvale igapidi nõu ja teuga abiks olla, aga mis teeb nimetud seltsi juhataja? tema peab enesele kohuseks neile eestlastele kahju teha, kes edasi püüavad, sellest hoolimata, et

nad temale paha põlnud iiales teinud, waid ennem head. Üks õpetatud eesti herra lubas, teise eest parasjaks kohaš hea sõna rääkida, seal lähed meie tuntud karna uuria ja laidab ära, et seda mitte ei peaks tegema. Waatke niisugused inimesed on põlastuse wäärt ja wõib neid kreeki rahwa Eſialteſega wõrrelda. —

Eſimise jäu ſeletuſeks on mul weel ſiin juure liſada, et kogemata järgmised tükiſid wahelt trükimata jäiwad, miſ hiljemine Ülemtrüki walitſus luba andiſ ära trükida ja nimelt: 12 lehe kulg, 12 reast peale hakata peab lugema: „Johanes Laſitſius kirjutas: Eſtlased, keſ wäga raske Saſte orjuse al on, panewad oma ſurnudele hauda kaasa ſöömiſt, joomiſt, ühe kerwe, natuke raha ja ütlewad: „„Mine nüüd ſina õnnetu ühte teise maailma, kuſ Saſjad ſind enam waewata ega piinata ei wõi, ega ſinu üle walitſeda, waid ſina ſaad nende üle walitſema. Siin on ſööſ, jook ja reisi raha.““ See olla weel 17 ſaea aastal pruugitaw Eſtlaste juures olnud. — Sellesama lehe külle pealt sõna „tooma“ järele lugeb: „Ra täna umbes 200 aasta eest uſkuſid ka kirikherradki weel, et mitmed inimesed pidada endid jõulu laupääwa ööſe hundiſ muutma ja ſelle ning muu nõiduse wäe läbi teiſtele inimeſtele kahju tegema.“ Lehekulg 13, rida 18 on maha jäänud: „Saſtlased olla aga abielu rikkumiſe moodiſ Eſt-

laste juures teinud." Lehekülj 28, rida 9. Daani kuningas unenäu haatus. „Mauritsius Brandt jutustab Tallinna Michail kloostri asutamise järgmisel viisil:” „„Kui kuningas Erik armis rahus pärast head lõuna sööki puhtas, näitas Kristus ennast unes temale risti puu peal ripudes. Erik küsis: „Miks Sina ohi armuline õnnistegia oled ennast teist korda lastnud risti lüüa.” Jeesus vastanud temale: „seba olen mina pidanud sinu patude pärast tegema ja sina ei saa neid patusi mitte enne andeks, kui pea inglil Michaeli nime peale oled ühe kloostri ja kiriku ehitanud.”” — Lehekülj 31, sõnade: Saksia sugurude järele lugedes: „kellel suured tõhud ja tühjad taskud olid.” Lehekülj 37, rida 22: „õnnistas domkiriku fiske ja jägas suure raha eest Liitwimaal uute fristlastele patude andeks andmise piletid ja reisis täis topitud taskudega siis ära Saksamaale.” Lehekülj 44 al otsas diendama järele lugeda: „kes teist korda terve aasta Baltimaal heaste elas ja suurte tasku täitega oma teed läks, nagu ta juba kord enne oli teinud.” Lehekülj 46, kahekümnes viies rias, lugeda: „sest Albrecht, kes 30 aastad oli Gestlasi usupärast tuhandeti kaupa lastanud tappa ja palju õnnetuist meie maale ja selle õnnetuma rahwale teinud.” — Lehekülj 53, rida 12, lõpu lugeda: nagu hullud otja otfimas, wiist oli sel aeal

Saklammaal ka palju rahwast, nagu nüüdki, et kõi ei mahtunud seal elama, waid tuliwad seda maad otsima, mis piima ja met jookseb ja kus praetud tuwikesed arwasid isi suhu lendama. Lehekülg 54, rida 17, lõpu lugeda: „aga ilmaliku headuse pärast põleks nad kül nii hõlpsaste oma elu annud, sest muuselmannid nägiwad ka sdeas paradisi ukseid alati lahti olema ja mida ennem keegi maha lööbuid sai, seda ennem tema hing taewaliku neiujude hõlma läks.“

— Lehe kül 56, kuendama rea lõpu lugeda: „Gestimaa! Budisu külas ldi üks mees oma isa maha ja sdi tema liha; asi tuli aga wälja ja isa tapja sai hirmja piinamisega ära hukatud. Kui wargad saidwad pääwa aeal üles poobud, tdiwad^m waesed inimesed neid puu pealt ööse maha ja sdiwad ära.“ Lehekül 58, al wiimse rea järele lugeda: „Kranitsius ütleb omas aekirjas: „„Tõeste meie koeradki saidwad paremaks arwatud ja paremine peetud, kui need õnnetumad inimesed, neid saab peksetud ja piinatud, nii palju kui nende herrad ja prauad tahawad. Kui see kõi weel oleks üksi olema, aga^m nende käest saab kõi wägise ära wõetud ja kui ei ole, siis piinamise teel ka see wiimnegi nende hinge tagant ära wõetud.““

Sest siis ka tuli et 20. 20. 20. Lehekül 61, rida 11 lõpul lugeda: Selle lahingi meele tuletuseks 1343 a. sai Sakstest mälestuse sammas Tallinna

lähedale Burghardt Bellavari de Sulatwa mõisa hei-
 namaa ääre ehitatud, kus umbes 50 aasta eest weel
 üks kiwi wõlwa seisis ja kuhu sisse Gestlaste pealiku
 täsi, tema hobuse pea ja üks uks olla saanud
 müüritud. 68 Lehekülg, 12-nes realõpul lugeda:
 „Seda kõiä pannud wäemeister oma sugulastega
 Saksamaal nahka. Armsad suguwennad näetwad nüüd,
 kui rikaste meie esiwanemad elasid. 106 lehekülg,
 al otsas kolmas rida peab lugema: U. mõisa oma-
 nik J. T. kes oma de oli elatwast kotti lastnud õm-
 melda ja siis wette wisata, sellepärast, et üht ala-
 mat sugu kirjutajat armastas. 135 lehekülg, esimese
 rea lõpu lugeda: „Res Saksamaalt olid wälja aetud,
 kus nemad omas ametis kõlwatumat olid olnud ja
 sellepärast wälja heidetud. Need mehed ei paranda-
 nud siin ka endid, waid elasid oma endist kõlwatumat elu
 edasi. 145 lehekülg, kolmandama rea lõpu lugeda:
 „Palju oli õpetajaid, kes Saksamaalt halwa tüki-
 pärast kohtade pealt lahti saidwad ja Gestimaal ame-
 tisse pandi, siin sõitwad, jõitwad, prassiisid ja elasid
 pordu elu.

Peale selle on trükitoea hooletuse läbi järgmised
 trüki wead esimese wihu sisse sattunud, mis ma
 lugiaid, kes raamatu on olnud palun isi araparan-
 bada, nagu siin juhatas:

Lehetülg 29, rida 2 peats olema: Mis Grit V.
lõpetas ühe muntade flooftri,

" 57, " 17 Treusi asemel Preusi,

" 73, " 23, 1889 asemel 1888,

" 76, " 5, 1335 asemel 1535,

" 104, " 20, Ebers asemel Elers,

" 110, " 15, tütarlaste asemel türklaste,

" 126, " 24, ära ei annud asemel antud,

" 128, " 3, kaks korda süiski asemel
Suiski

Lehetülg 134, " 3, Pöter Durbin asemel Pe-
ter Durbin.

" 147, " 2, pooter asemel pater.

Rus nimi Samojedid ette tuleb, peab lugema
Samoiidid.

Et esimine jägu „Üleüldine Gestiaste aalugu“
lühitse aeaga kõik ära östeti, siis saatwad teises trükkis
kõik eespool praegu üles tähendud wead ära parandatud.

See kirja tüf on Wiru-Jakobi kiriku raamatust võetud.

Paneme siin natukene selle Põhja sõda-aegast Kirikuraamatude järele üks väike tüf ümber, mis Tallinna Konsistoriumi arhivis seisab ja endise Wiru-Jakobi kirikudõpetaja Kristian Relch järgmise sõnabega on üles tähendanud: Mina Kristian Relch olen Pommeri maal 3. Detsembril 1657 sündinud, Stettinis ja Berliinis studeerinud. 1680 sain ma Jertwa-Saani kirikudõpetajaks sisse õnnistud, hiljemine olin Jakobi kiriku õpetaja Wirumaal ja pärast Tallinnas Ritulaste kiriku õpetaja. 1695, 96 ja 97 oli suur näljahäda Eesti- ja Liivimaal, kus üle 50,000 inimese ära suriswad. Juli kuus 1698 oli Piiskop Sauleman Jakobi kirikut Wiru kreisis rewideerimas.

Sumalateenistus sai eestikeeli peetud. Kui see mööda oli, sai kogudus kateismuse tundmuses läbi katsutud ja leiti, et palju koguduse liikmeid lugeda mõistisid, nii hästi wana kui noorte seas; pärast seda said noored inimesed ja naised kodu aetud ja pandi altari ette kõik wanemad mehed ja kirikuwõõrmündrid reasse, kes talupoegadest aga kirikus juhtus olema. Kõik mõisnikud olid kottu tulnud ja sai küsitud: Kelle maa peal kirik seisab ja kellel pat-

onati digus on? Vastati, et kiriku raamatute järele
 di see kirik enne Kohala kirik olnud, see on aga
 nüüd ära kaustatud ja sellepärast nüüd nimelt kuningli-
 kul Majestätil patronati digus on. Kinnlaste ei
 võdi seda mitte öelda, kes kiriku ehitaja on olnud;
 2) Kas mitte kaebusi kõrtside pärast kiriku lähedal
 põle eite tulnud? Vastus: üks kõrts on küll, aga see
 on jutuse aeal finni. — 3) Kas on kiriku discip-
 lini (auusa elu järji) kohut peetud? Vastus: kiriku
 juures on kohut peetud, kiriku õpetaja on protokoll
 kirjutanud olnud ja Kaskvere kiriku mees, kes mõis-
 nitude käest natuke tasumist saab, on süüalused ära-
 trahvinud; 4) Kas waeste eest on ka muret kantud?
 Vastus: Haigede ja waeste maea küll ei ole siin, aga
 waesed käivad kiriku wärawa taga ja mööda maad
 ümber, ning otsivad, mis lahked südamed neile anna-
 wad; 5) Kuida koolibega lugu seisab? Vastus: Siin
 on küll üks koolimaea ülesse ehitud, kool põle aga
 weel wõinud käima pandud saada, sest et kõik mitte
 põle oma maksumi selle tarwis ära maksnud; 6) Kas
 üks nuhtluse pint ja jalapak kiriku juures on? Was-
 tus: on mõlemad (jah kus need tohtisid puududa).
 Peale selle teatab kirikuõpetaja, et üks ratsanik oli
 siin ja on abielu rikkumise tööd teinud, ning isi ära
 jooksnud. Kas tema järele jäänud asjad ei wõiks
 mitte ära müüdud saada, kiriku lepituseks (zur Kir-
 chensühne)? 7) Kas talupoead mitte kufagil ebajuma-
 laid ei teeni? Vastus: Peipsi järwe kaldale olla nad
 ühte kohta ühe palgi ülesse pannud, mille juures oh-
 merdada. Muud ei tea õpetaja herra midagi juha-

tada; 8) Kas mitte talmusi (Calmeten) tihelkonnas ei ole? Vastus: neid on küll. Talupoegadele jii selle peale tähendatud, et kui keegi edespidi omad furnud talmudesse wiitwad (mahamatawad) saavad trahwitud. Kiriku karistusehirmu üle (Kirchenzucht) teatab õpetaja Relch järgmiselt: Et üks saksa tšhler lasi ühe talupoea püstoliga isienese kaitsemiseks maha ja kuninglik mangericht (kaelakohus) mõists seda tapjad 20 riigi taalrid maksma ja kiriku palwepihile. 8. Augustil 1699 aastal oli üks naine, Koremere külast, ühe naisemehega lapse sünnitanud ja selle ära tapnud, mispärast siis nimetud naise pea otsast ära raiutud sai ja furnu koha peaga feltsis ära põletud. Temal oli Jumal tänatud lea ots ehk lõpetus. (Sie nahm Gott lob ein gutes Ende?). —

1700 aastal 11. Februaril tõi Sakseni kurfürst, Pohlamaa kuningas August, oma sdega wärb Riia linna alla. Septembri kuus tuli Peter Alekseiwitsh oma suure sdeawäega Narwa linna alla ja lasi Wirumaad laastada. Õpetajad mõtnud nõuks mõimaliselt oma koguduste juure jääda ja kõik wälja kannatada, mis iganes tuleb. Talupoead said kofku aetud wiitrite ja kerwedega wastupanema, mille juhatajateks üks alw inimene von Tisenhausen sai nimetud. Ühe õpetaja peale, kes sdeameeste hulgas oli (ja wiist muud keegi ei olnud kui Relch isi) sai palju lootust pandud, sest et üht suuremat sdega jõudu oli pea oodata, mis ka 20. Nowembril Narwa alla jõudis, kus kuningas Karl XII, Peter I-mist täieste ära mõitis. 1701 a. olid Rootsi sdeawäe hulgas

kanged külgehaatavad haigused, mis palju talupoegi perekondade kaupa hauda wiis ja õpetaja Keldi palju sel aastal haigeid katsmas käinud. Sel aastal saidwad siis ka kirikõpetajate dragonid (ratsasoldatid) asutud, mis kihelkonnad pidid isi ülespidama, aga hiljemine kõik wene- lastest maha rajutud saidwad. 1702 a. wõttis obrist Schlippenbach kuninga käsu peale, mis ta enese plaan oli, õpetajate dragonid oma wäe hulka ja sun- dis õpetajaid uued dragoni salgad omale muretsema, mis suur ületõhus oli, sest et sel wiisil õpetajad pe- tetud saidwad ja peale selle pidid omale jälle uued dragonid muretsema ja palju kulu kandma. 1703 a. olid obrist Schlippenbachi sõdawäed Jakob, Raskwere, Radrina, Wäike-Marja ja kaugemal Järwamaa sees korteris. Söödi, joodi, prassiti ja elati toledad pordu elu, oli see offitser, soldat ehk waimulik mees. Minult kats offitseri, Wachtmeister ja Brodhuusen olid auusad ja wiisakad. Kõik kurjad teud mis said teh- tud jäitwad nuhtlemata.

Sõdawägede peakorter oli Toilas (Tolks) ja Abdinal, kust offitserid Raskweres kodanikuvi riisumas käiswad. Nõnda läks kui mööda. Rindral Sheremetjew tuli sügise ja põletas suurema jäu Gesti- maad ära ja kui Sheremetjew tulemas oli pani Schlippenbach putku. Minult Lehtse küla jäi maha põletamata ja õpetaja Keldi elanud talwe otja ni- metud küla kangru juures. 1704 a. Kui õnnetu- mad inimesed hädawaewalt talwe olid üle elanud tulid Wenelased kewade jälle Wastnarwa alla ja käi- siwad lühikese aea ka Gestimaal riisumas. Inime-

sed põgenesid muidugi iga tõrd metsadesse, soodesse ja rabadesse ja seal juures pidasin mina, Reldy hool-
faste oma hinge karjatse ametid edasi. 1705 a. elas
minu perekond Läänemaal. Tervet Gestimaas oli
Jumala teenistus wiletsas korras, sest et palju õpe-
tajaid Wenelastest wangi olid wiidud ja liig laia
kiheltkondade ringi pärast ilma saatkonnata ühest kiriku
juurest teise ei wõinud, ega julgenud keegi õpetaja
reisida. Kõik lapsed said kõsiriteist ja talupoegadeist
endist ristitud. Aastal 1706 tegi Karl XII. rahu
Alt-Ransstädtis Saksenimaal Põhla kuningaga Augus-
tiga. Sel aeal ehitasin mina jälle Jakobi kiriku
juure omale rehetua ülesse ja hakasin uut Herbergi
ehitama. 1707 a. tähendab Reldy kiriku raamatusse
kuidas piiskop prausti kohtasi wälja jäganud ja kus
need kohad olnud ja kes ametisse saanud ja kuida
endine Liiwimaa mõisnik Otto Paitüla saanud Stokhol-
mis ära hukatud, sellepärast et oli Saksenikurfürsti teenis-
tuses olnud. Sellest hoolimata, et nimetud Paitüla
oli enese eest hea taitsetirja kuningale saatnud,
et tema juba noores põlmes Liivi maalt wanema-
tega ära läinud ja selle pärast põle tema weel iia-
leski Rootsi kuningale truudust wandunud sai ta
siiski ära surmatud. 10. Oktobril 1707 a. sai siis
ta kuulus Liiwimaa mõisnik Juhan Reinhold Pat-
tula Põhlamaal weiteses Rasimiri linnas hirmsal
kõmbel Karel XII. käsu peale ärasurmatud. Enne
surma saidwad tema jala- ja käe luud katki murtud,
siis pidid tema rinna kondid puruks murtud saama,
aga ta palus seda offitseri, kes hukamise tööd toi-

metas, et pea saaks ruttu otsast ära raiutud, mis siis see ka teinud. Reha sai neljaks kistud ja ratta peale ülesse tõmmatud ja pea ühe posti otsa pandud teistele hirmuks. Battüla oli suur tark mees, teenis esmalt suurte ametite peal Põhla kuningas juures ja oli pärast Wene sõda wäe kindral. Sai aga kui Wene keisri saadikuna Dresdeni läks wangi pandud, hirmus alwaste temaga ümber käidud ja pärast Rootslaste kätte ära antud. Mispärast temaga kurfürst August sel kombel ümber käis, ei teata täna pääwani. Pärast tema surma ilmus palju laulusid ta haua peale mälestuseks, mis Gesti ja Liiwimaal inimeste käes ümber käiswad. — Käesolewal aastal 1707 käisid Wenelased Gestimaal jälle riisumas. 1708 a. 10 Februaril jõudis kuningas Karl XII. Sakseni maalt Põhlamaale Grodno linna. Selle wahel aeal, kui kuningas Põhlaste maale jõudis, tuli jällegi uusi riisumisi wenelaste poolt Gesti ja Liiwimaal ette. Mai kuus sai Obrist-leutnant Brämser Tartu ja Pärnu wahel wenelastega kokku, kus tema dragonid kõi maha raiutud said ja isi langes wenelaste wangi. Arwati, et talupojad olnud teda ära annud wenelastele, kellega tema hirmjaste oli ümber käinud ja oma rahakotti ainult täita püüdnud. Selle koha mõisnikud waatasid ka heameelega Brämseri hukatust pealt, sest et nende seljast rihmu nülvida oli lastnud. 17. Junil olin ma Kolga rannas, kus mu perekond elas ja kus minule üks tüttar Beata Magdaleena sündis ja ristitud sai. 15. ja 16. Julil põletasid wenelased Tartu linna

teist korda ära, tegid seda täieste rusuts ja wiisid linna kodanikud Wenemaale wangi. Rootslased kogusiwad nüüd jälle ühe wäikese sõdawäekese Sakobi kihelkonda Wirumaale totku. Suurem osa sõamehi, umbes nelituhat meest, kes Ingermanni maal olid püütsid üle Narwa linna Gestimaale tungida. Seda saiwad Wenelased aru ja tõttasid enne ette, Gestimaad riisuma. 16. Augustil tuli siis ka Wene brigadir Monastõrtsew Pürtsfest läbi, wõitis kapten Brämseni ja Wrangli hobuse wäe lühikese aeaga ära. Innuš ja Sõeperi mägede juures sai palju hobuse wäe mehi ära surmatud. Nõnda sama sai suurem osa jala- wäge ka surma ja jäi offitseridest ainult v. Ungern elusse, kes hobuse wäe jägudega oli enne ära tõttanud. Obrist Schlippenbach, Rittmeister Neuhoff, kaptenid: Schröder, Brause, Wrangel ja 160 soldatid langesiwad Wene wangi. Külad, mis Raktwere, Haljalu, Kadrina, Wäike Maarja, Simona ja Sakobi kihelkondades olid uueste üles ehitud, saiwad kõik jälle ära põletatud ja inimesed keda kätte saadi surmatud. Sel korral sai siis ka minu uus kiriku mõis jälle kõige waraga ära põletud. Pea oleksin isigi oma wäikese tütrega — neitsi Helene Dorateaga wenelaste kätte wangi sattunud, kui ma mitte pühapääwal kirikust põleks jõudnud ära põgeneda, läbi metsjade Simuna kiriku poole. Sõsel eksiime metsa ära, Wene dragoni soldatid aeasid meid taga ja püütsid kätte saada. Teise pääwa õhtu koeru mõisa lähedal pidiwad just meid kätte saama, aga pime tuli peale ja segas tagaajajaid, nii et naad meie

jäljed ära kautasid. Järgmise pääwa ööni olime soodes ja rabades peidus, kunni waendlased jälle tagasi pöörasiwad. Lähemal esmaspäätal olime juba Tallinnas oma perekonna juures. 16. Septembril tulid 60 kassatad Haljala kihelkonda ja riisusid Raskali, Soalti, Ubja, Annese, Woringu ja Pahlula paljaks ja tapsid inimesed ära. — Mihkli pääwal wõttis obrist Magnus Niroth wilja killad (woorid), mis wenelaste laagrisse pidid wiidud saama ära ja las-
kis Pärnu linna wiia. Seal juures ei unustanud ta ka isi ennast mitte ära ja lasi ühe osa sellest wiljast Alpi, oma mõisa Madise kihelkonda wiia. — Mihkli pääwa aeal sadas äkitselt armuta paksu lund, nii et mehe ristluini ulatas ja jäi ka terve talwe otsa nõnda maha. Kus lume sadu on kiriku raamatusse õpetajast Kelchist üles tähendub, selle järele on 8½ lehe külge nimetud kiriku raamatust wälja käristud. Kes seda toorest tegu on teinud, on teadmata. Arwata, et aastal 1798-l on see kiritöö ära tehtud; sest nimetud aastal on Hermann Suhan Shubbe, Wirumaa praust; Christian Löwenstern ja kiriku ülem wöörmünder August Raulbars omad nimesd wiimse reale, mis weel järile on alla kirjutanud järgmise sõnadega: „See kiriku raamat on kunni meie wastawõtmise pääwani siin olnud. Pastorat Jakob 24. Märtsil 1798 aastal.“ Wist oli mõni isiaraline sakste kiritöö siin ülesse tähendub, mis tulew põlwe rahwas ei tohtinud teada, sest Kelch rihmas kõiki, kes ülekohut olid teinud. Täna pääwani on rahwa hulgas see jutt liikumas,

et kui iiales Gestimaa peats weel Rootsi walitjuse alla saama, siis saatwad R*** ja S*** perekonnad kunni wiimse mehe hingeni ülespoobud, kelle esiwanemad olnud pea Gestimaa äraandjad. Järele jäänud paberitükikestest on weel näha ja wõib arvata, et Kelchi soow oli Karel XII. ja tema kindralide sõda täiku edasi kirjutada. Tema teatab juba, et Karel XII. Ugräini poole oma filma wistab 16. Augustil järgmisel aastal 1709 leiame juba, et Wenelased Tallinna ümber on piiranud, mis Kelch isi lõi oma filmaga pealt nägi. Müüd hakkas aga suur hirmus surmaw katku haigus Tallinnas peale. Tohter, Peter Fridrich Kerber teatab, et 22. Augustil 1710—1711, 6. Märtsini ei ole saanud mitte üks laps Tallinnas Nikolai kiriku koguduses risti- tud. Surnude kirjutamine 12. Septembrist kunni 3. Januarini on järele jäänud, sest et keegi ei jõud- nud neid enam üles kirjutada, ega ei olnud enam puusärka, ega surnu kandjaid saada. Sellesse hirm- sasse haigusesse langesid kõigeesemalt Magistrati ametnikud. Ühed ametnikud said teineteise järele walitud ja mõne pääwa pärast olid kõik jälle sur- nud. 22. Septembril 1710 palusid mõisnikud kind- ral kubernerilt paremaid kaitse abinõusid ehk jälle kindlust Wenelaste kätte ära anda. Nad panid ette, et terwed perekonnad on ära surnud, kõik inimlik ümberläämine üheteisega on ära lõppenud. Lapsedki põgenewad oma wanemate juu- rest ära ja palju tubasid ja lambrid on surnukeha- dega täidetud, sest et matjaid enam leida ei ole ja

käsib ning loerad sööwad furnude liha. Nende
 hirmsa juhtumiste all sai siis ka see kõige wiimne
 Rootsi kindlus 30. Septembril 1710 aastal wene-
 laste kätte äraantud. Järele jäänud sõamehed läksid
 õhtul sadamas olewa laewade peale, et sedamaid
 oma kodu Rootsimaaale sõita. Ratlu haigus hakkas
 wähe haawal lõppema ja 2. Detsembril 1710 suri
 weel õpetaja Relch, kui wiimne inimene Tallinnas
 kattu surma ära. — Wana jutu järele täida kati
 mitmesugusel näul maal ümber ja teha oma ärwita-
 mise tööd: lord tuhkrute, lord käsibide näul ja kui
 taewa taat tema tööd ära teelend, siis nutnud ta kui
 pisikene poisikene aea äärdes. —

V.

Põhja sõda, Rootsi walitsuse lõpetus ja Renewalitsuse hakatus Baltimaades.

Meie oleme esimises wihus kuulnud, et Rootsi kuningas Karel XI. walitsus hakkas 1660 peale. Tema püüdmine oli Baltimaades rahwa elu järkega pidi parandada, mis küll ka põhja sõja põhjusiks wõib arwata. Meie jäime I. wihus oma aea-luo jutustusega 1690 a. seisju ja jutustame wiru Jakobi kiriku õpetaja Kristian Kelchi teaduste järele edasi. 1691 aastal oli arwata, et kufagilt poolt wägewa Rootsi riigi peale tungijaid ei olnud tulemas ja et miski asi riigi rahu ei sega, aga seda rahu rikufid jällegi ikka Baltimaa rüütlib. 1660 aastal nõudis Rootsi riigi walitsus ratsutajate käest, kõi mõisad tagasi, mis olid ülekohtusel teel aea-jooksul ilma rahata nende isandate kätte saanud, — mis neid mehi hirmus pahandas. 1691 aastal pidasid rüütlib ühe maapääwa teise järele, kus mitmed asjad said läbi arutud ja kaalutud, mis põhjusel

ja mis nõuga riigi walitsusele wastu hakkata, — et oma wanu õigusi alal hoida. — Nende õiguste kõige kangem eest wõitleja oli üks Liivimaa mõisnik Johan Reinhold Patskula. Tema wägewad, targad kõned ärritawad ka palju osalisi. Patskula ja mitme teise mõisniku nõudmise peale sai kindral kuberner graf Hostferi lubaga saadikud: landrat Gustaw Budberg ja Patskula, Stokholmi saadetud, kes pidid riigi walitsuse ees ratsutajate õigusi hoolega läbi katsudes laitsma. Käiswad küll mehed pealinnas asja arutamas, aga pöörasid sügisel 1691 a. selle sama ninaga tagasi, misla olid jenna läinud. Peale selle kirjutas nimetud Patskula ühe kirja 26 punktiga, mis 1692 aasta maa päewal sai läbi waadatud ja arutud ja kus kõwaste riigi walitsus sai hufamõistetud, kes oli julgenud mõisnikude eesõigustesse, kui erilase rasku puutuda. Nõrkanis sai suureks ülekohutuks luetud, et riigi walitsus oli paron v. der Pahlma ettepaneku peale ühe ratsa wäe rügementi asutanud, mis Gesti- Liwi- ja Ingermanni maal pidi paika pidama ja nimetud kubermangude talupoead, oma kuluga üles pidama. See maks oli aga nii pisike, et waetwalt taks riigi taalbrid ühe hadra maa peale maksta tuli. Patskula ettepaneku peale sai Wõnnu linnas maa pääwal üks nõnda nimetatud „poenal ordnung“ (trahwi säädus) finnitud, kus kõik kuninglikud ametnikud pidid kohtu kätte antud saama, kes enam maksusi julges sisse nõuda, kui oli korra säaduseks tehtud, mis riigi poole hoidjaid wäga pahandas. Sellisamal aeal sai ka maapäaw

Bolmaris peetud, kus nõuti võeti, et kuningale üks alandlik palvekiri kirjutada, milles mõisnikude häda pidi lõik ette toodud saama. Pataküla lubas kirja valmistada, mis teised pidid alla kirjutama ja postiga kuninga kätte saatma. Nõnda sai siis ka tehtud ja kiri sai saadetud, mis 17. Mail 1692 Upsala linnas kuninga kätte anti. — Kiri oli küll alandlikult ja ka targaste kirjutud, aga ühes ette wiiskikus hädakaebtuse võltsis toonis. Umbes aasta läks mööda mõisnikude kirja fiskeandmisest saadik. Wahe ael pühitseti Rootsi riigis, niisama ka Gesti ja Liivimaal suur 100 aastane luteruse usu vastu võtmise mälestuse püha; maeti kuninglik abitaasa maha, kes just siis ära suri ja kinnitati mitmed digused auujärje päria kohta, ning võeti siis alaline Liivi- ja Gestimaa mõisnikude Riigi maapäawa otsuste wastupanemine käsile ja nimelt see kiri, mis nemad aasta eest olid kuningale saatnud ja mille siis kuningliku majestätile pahanduseks oli, sest et lõik kaebtused ja hoigamised ilma põhjuseta olivad. Lühikene aeg enne Riigi maapäawa, Septembri kuus 1693, pidasid Liivimaa mõisnikud jälle oma maapäawa Riialinnas ära, kus mõisnikud hirmu pärast uue kirja läbi kuulutades oma all kirjad tagasi võttsiwad, mis kuningale olid aasta eest saatnud ja endid mitmel wiisil wabandasid, lõik süüd kahe lantrati: Wittinghofi, Budbergi ja kirja kokku säädja Pataküla ning Mengdeni peale lüftasid, keda siis ka Stokholmi sai kutsutud, omast tööst aru andma, kus naad 1694 aastal lõik surmale mõisteteti: Pataküla paremkäsi pidi enne ära-

hufamist otsast äraraiutud saama, et oma kuningas vastu, kellele ta truudust oli wandunud, seda pruutida lastnud, sai aga salaja enne surmamist Stokholmist põgenema. Teised kohtualused said kuningas armu läbi surma nuhtlusest peastetud ja hiljemine uue kuningas trooni peale astumise ael wangist täieste wabastud. 1695 oli jutwe otja alaline wihma sadu, mis leitwa puudust maal sünnitas ja järgmisel aastal suri kindral kuberner graf Hostfer ära, kes üks kõlwasu inimene oli ja kelle surm rahwast rõõmutas. 1697 aastal oli hirmus suur nälja aeg, kus üle 50,000 inimese nälga ära suriwad. Kõik metsad oliwad kewade täis surnu kehaid, kus koormate kaupa 30 ja 40 kõlja keha korraga seltsis ühte auks maeti. Opetaja Relch näinud isi kui üks pois hakanud näljaga oma sõrmi närima ja kui tema poisile ühe tükikese leiba annud, olla see ahnesta jooma hakanud, ja selle peale surnult maha kukunud. 1697 aastal suri Rootsi kuningas Karel XI. ära ja sai tema riigi peale hiljemine kuulus

Karl XII.

Kuningas kroonitud, Selsamal aastal sõdis Riias Weneriigi tsar Peter I. läbi, õhtu poolseid riikisi waatama ja sealt õpetud mehi oma maale kutsuma. Riias sõdis tema tundmata nime all läbi oma armuta suure saatekonnaga, kes wäga oma wolilikult Riias ümber käiswad, kantsisi sehkendaswad, kraawide sügawust mõetsiwad ja palju muud tüli tegi-

wad, kunni Riialinna walitsus seda neile ära teelas. Pärast Wene tsari wõderalt maalt tagasi tulemist saatsiwad 1698 aastal Rootslased saadikud Moskwasse oma kuninga trooni peale astumist teatama, kus Rootsi saadikud ülewäga halwaste wastu wõeti ja neile fangeste ette wisati, et Wenelased Riias mööda läinud aastal hoolimata kombel olla wastu wõetud. Wene tsar näitas nagu tüli otsima, et põhjust oleks sõda peale hakata Rootslastega, sellepärast ühendas ta ennast 1699 aastal Daani ja Põhla kuningatega Rootsi riigi wastu. Sõjad ähwardasid tulla, Riigi nõukogu oli hädas, ega ei teadnud mis peale hakata, sellepärast siis palus asewalitsus Karlit, kes alles 15 aastane oli walitsuse ohjad oma kätte wõtta, mis see siis ka tegi. —

Nüüd hakkasid 1700 aastal alalised sõjad Gesti- ja Liitwimaal peale, nagu enne üle 100 aastad tagasi Wene tsaari Johan Hirmsa aegadel. Põhlatad walitsesid omale Sakseni Kurfürsti Augusti kuningaks, kes Wene tsaari Peteriga kohe sõbrust tegi, et Rootslastega sõda pidama hakata. Põhla ja Sakseni sõameeste salgad tulid üle piiri Rootsimaa sisse ja põletasid Riia linna aletwi ära, ning sundisid Dünamündi kindluse ära andma. Sellesuguse rööwliku sõda hakatuse pärast saadeti Rootsi poolt selle aegse õpetud maailmale suur awalik hufamõistmise kiri, mis Põhlatad omalt poolt püütsid wastu tõrjudes tühjaks teha. Kõige selle sõda ässitaja oli üks Rootsi alam, Liitwimaa mõisnik Johan Reinhold Patkula, keda nüüd teised mõisnikud, kes isi nõnda-

sama äsfitajad olid, filma nähtawalt Rootsi riigi poole hoitsid ja Patküla oma hulgast wälja heitsid, aga omas südames olid kõik ära andjad Patküla waimu wennad. Patküla oli wahe ael Pohla kuninga Augusti teenistusesse heitnud ja suure osawusega sõdawägesid juhitanud ja kuninglikus nõukogudes istunud. —

Sellamal ael kui Pohlatad Kuuramaa poolt Riimaa sisse tungisid, langesiwad Daanlased Schleswig-Holsteini herzogi konda sisse, ning hakkasid riisuma ja põletama, nagu see endise sõdade wiis oli. Rootsi kuningas Karel XII., kes alles poisikene weel oli, tõttas meheliku waimuga Daanlasi nuhtlema. — Seelandi saare alla sõdawägedega jõudes, ei andnud Karel aega, et oleks omad rügemendid kõik maale toimetanud, kargas pika sõärde saabastega, mis ta alati kandis wette, soldatid järele ja tõttas maale. Daanlased nägiwad nii suurt Rootslaste hakkamist ja noore kuninga wahwust, panid putku. Lühikese aeaga olid Daanlased Rootslastest ärawõidetud ja kuningas pidi armu paluma. Rahupunktid said Eratendalis läbi räägitud, finnitud ja allakirjutud. Wene tsaar Peter I. kuulutas Rootslastele ka sel ael sõda, omale põhjuseks wõttes, et tema saatkond 1697 aastal Riias alwaste olla üleswõetud ja tõttas oma sõdawägedega Ingermanni maale ja sealt Narwa alla, kust nad wälja käisiwad Alutaguse maakonna kihelkonde riisumas. Karel XII. tõttas Daanimaalt Gestimaale ja tuli Pärnu linna alla maale. Osalt wäge kaasa tuues ja osalt Gestimaalt korjates tõttas

tuningas Narwa alla Peter I. wastu, kuhu umbes 80,000 Wenelast oliwad juba endid kogunud. Ilma aewiitmata hakas Karel Wenelastele pihta andma, kes lühikese wõitluse järele põgenema paniwad ja jätsiwad armutuma suure sõawatranduse Rootslastele saagiks. — Selle peale tõttas Karel XII. suure kiirusega Riia alla Pohlakatele lätte maksuma. Kuhu Rootsi sõawatäed oma noore kuningaga tuliwad sealt panid Pohlakad kohe minema. Karel wiis oma sõawatäed Pohlamaale ja aas kuningat Augusti ja tema sõawatägesid taga ikka linn-linnalt kuni koju Sakseni maale kõige kaasa toodud soldatitega, kus ta alles peatama jäi. Senna läks Karel ikka weel järele ja sundis Augusti Pohla riigitrooni pealt maha astuma ja auujärje digusi äraandma, mis see siis ka kas taha ehk tahtmata pidi tegema, sest Pohlakad olid isekestis ka riidus Kuninga pärast ja walisid omale uue kuninga Stanislaus Leszchinski. Selle wahel aeg, kui Karel XII. Pohlakaid nuhtles ja kuningat Augusti taga aas, ning oma wäge tema päris maal üts aeg nuumas, olid Wenelased Gestimaa, Kindral Sheremetjewi juhatusel, suuremat osa kõi maa tase teinud. 1701 aastal olid alalised wõitlused Baltimaades, kus suuremalt jäult Wenelased Rootslastest enamiste ikka löödud said. Nimelt Lüna jõe ääres ja Ingermannimaal Narwa ümber, Betshura jõe ääres, Peipsi järwe peal ja muial. Obrist Schlippenbach wõitis kord Kasari jõe ääres ja Rõuge kihelkonnas Wenelased täieste ära; sellewastu sai ta aga Graftweres wenelastest löödud. 1702 aastal wältas sõda

wana toodu edasi. — Rindral Sheremetjew tuli üle Marienburgi ja Menseni obrist Schlippenbachi wastu, keda Heinrich Hostfer oma rügementidega toetas, said aga hiljemine Hummelshowi juures Sheremetjewist täieste löödud, kes siis wõidu tühinal Liwimaad hirmsal tõmbel rõõwida, riisuda ja rahwast tappa lasi ja palju noori inimesi ning lapsi Wenemaale wangi wiis. 1703 aastal saidwad Wenelased ikka julgema ja tungisid mitmest küllest Rootslaste peale ja wõit hakkas kaaluma ikka enam ja enam Wenelaste poole ja Rootsi sõdawägede eluford jäi aeg aealt ikka wiletsamaks ja soldatid omas wooruses kõlwatumaks, nagu Schlippenbachi rügemendid, mis 1703 aastal Rastwere, Haljala ja Riguliste ümber korteris olid. Obrist Schlippenbachi enese korter oli Toolse mõisas. Suwe otsa ei harjutanud tema oma soldatid, ega pidand keegi nendest head elu korda, waid söödi, joodi ja prassiti liiderliku tüdrukutega ümber. Schlippenbachi laiskus ja hooletus tegi selleaegse elawa Gesslastele hirmsa suure õnnetuse ja kahju. See aegne Tallinna kuberner Aksel Julius de la Gardie näitab aealu uurijatele üks unine inimene olnud olema, wõib ka olla, et meelega selle aegsed sakslased kes Rootsi walitsusega rahul ei olnud, tegiwad, et wastuhakamine nii kõhnafiralt oli. Nimetud kuberner de la Gardie uskus, mis temale teised mõistmata Sakslased ette wadisesid, et Wenemaa on suur, see wõib 100,000 soldatid tergeste kottu saada ja Rootslastel saab raske olema selle hulga wastu panna ja Baltimaid oma

läes pidada. Kui veel kufagil waendlast nähagi ei olnud, andis tema, de la Gordie juba käsku Wiru-, Järwa- ja Harjumaakondade talupoegadele, et pidid kõik kaasa võtma, mis kaasa võtta sündis ja endid naise ning lastega Kolga männiku otsa Harjumaale koku koguma. Talupojad olivad targemad, kui kindral kuberner oma terve sajja feltskonnaga ja lastid kubernerilt küsida: „Miks pärast walitsus tahab ilma miski wastu panemata nimetud maakonnad waenlasele ära anda? Pangu meid raeade peale igale poole laitsma, meie saame waenlasi tagasi tõrjuma, kergemalt, kui Kolga männiku otsa endid koguma.“ Vähe haawal lagunes jut ifka suuremaks, et waenlased tulla Narwa poole 40,000 mehega ja seista juba Wastnarwa all. 30. Augustil tuli feldmarsschal Sheremetjew üle soode ja rabade ja lõi 1. Septembril oma laagri Jauküla juure ülesse, saatis mõned oma wäesalgad wälja, kes ümber kaudu maad põletasid, riisusid ja inimesi tapsid ning wangi wetasid, keda aga kätte saidwad. Et miski wastu panemist ei olnud, siis nihkus Sheremetjew oma wägedega kunni Pürtseni, Rügulesti kihelkonda, kus 400 taluperet ja 15 mõisad tuhatunnikutis saidwad tehtud. Schlippenbachi rügemendid, kes endid Sõmeru mõisa juure, Rakwere linna lähedale omaft ülemal nimetud pidu paikadest olivad kogunud, võtsid omad kimsud komsud koku ja tõttasid Haljala ja Rakwere poole, kuhu naad ka peatama ei jäänud, waid tõttasid suure tuhinaga edasi, sest et wenelaste püssirohu suitsu hais oli meestele ninasse

tunginud, ega julgenud enne peatada, ega tagasi waadata kui alles Tallinna juures Lasna mää. Kes wähe julgemad olitwad need jäitwad paariks tunniks tee peal puhkama, aga teisel õhtul olid kõik Tallinna müüride taga kõhu walus. Leutnant Fre lau oli sel aeal rootsi offitseridest kõige julgem, teda jäeti kümne ratsa hobusega Rakwere linna ootama, et nii pea kui esimine wenelane paistab, mõne wersta tagant, siis pidi ta leitwa magasinid põlema panema ja isi järele tõttama. 6. Septembril tulid siis ka wene sõdawäed ja lõitwad Ronna kõrtsi juure oma laagrid ülesse ja saatsid mõned soldatid Rakwere linna poole waatama, kuidas seal tuuled puhutwad. Kui nüüd meie Rootsi wägi-mees neid mõnengast wene last eemalt silmas, siis jõudis ta weel häda waewalt oma kohut täita ja wilja magasinid põlema panna, ning pani tuhat nelja nagu teised enne leitama, ikka Tallinna poole. Wenelased jäitwad umbes paar päewa Rakweresse ja käisid ümberkaudu maal külasid põletamas ja riisumas, nagu selle aegne sõdawägi oli, enamiste iga rahwa, nõndasama ka Wenelaste juures, kes kuulsast mongoli wanematest Timur ja Tammerlanist olitwad seda meisterlikult õppinud, sest üks nimetud wüürstidest oli oma waendlaste päid 70 katla sees keetnud. Siin saidwad siis Wenelastest: Haljala, Rakwere, Radrina, Jakobi, Marja ja Simuna kihelkonnad kõige täiega maa tasa tehtud. Sealt läksid Wenelased põletades Ambla, Jaani Madise, Peetri, Maria Magdalena (Koero) ja Anna kihelkondadest läbi Paide linna, mis ka ära põletati

ja Paibest üle Põltsamaa, Willandi ja Tartu mööda emajõe oma maale tagasi. Selle reisu peal olla Wenelased 1500 küla, palju mõisaid, kirikuid ja mõni tuhat sõlimest wilja ära põletanud, mõni tuhat looma ja sõikisugu wara kaasa võtnud. Mis kaasa ei suudatud võtta, olid loomad ehk muu warandus, saidad hooned sissi aetud ja arapõletud. See suur õnnetus maale ja rahvale tuli ainult sakslaste, kes sel ael Rootsi sõewägede juhatajad olid, hooletuse, laiskuse ja kelmuse läbi, sest aea lugu näitab meile, et nemad üleüldse on alati wanawalitsuse äraandjad olnud ja isiaranis siis, kui walitsus nende nina järele ei olnud. Nõnda ka sel ael Rootsi walitsus oli meestele natukene näpude peale klopunud, sellepärast olid nad kohe oma isamaa äraandjad. Sest hiljemine tuli wälja, mis üle neljakümne wangi, keda wenelased olid lahti lastnud, tõendasid, et waendlasel ainult 3000 sõameest, wäga waewalisel korral sõariistadega ehitud ja kuus pisikest suurtüki, puupakude sisse liidetud olnudki, mis üks sakslane nimega Bauer juhatanud. Wenelased naersiwad ja pilkasiwad Rootslasi, kes niisugused jäneseid oliswad, et wene püssirohu haisu tundes plehku paniswad. Sellesuguse hirmsa sõda ja laastamisega lõpes siis ka 1703-aas aasta. Inimesed, kes elama olid jäänud pidid maa sees aukudes, nende loomadega, mis weel nagu kogenud kufagil olid järele jäänud, talwe otsa üle elama, nälga kannatama ja tõbesid läbi tegema. Juba uuel aastal 1704 näitasid endid jälle Wenelased Narwa ümber, sundisid esite Narwa linna ja selle peale

Tartu linna oma alla heitma. Muibugi said siis seal kõrvas ümberkaudu maa ja rahvas, kust waend-lase sõdawäed läbi läksiwad ära riisunud ja inimesed ära surmatud ehk wangi wiidud, keda aga lätte saabi. Rootsi sõjalaewastik, 14 tükki, mis Peipsist olid Tartu poole tulemas, mööda emajõe, sai Wene jalawäe soldatitest Lunja mõisa juures kinni peetud ja oleksid kõik ära võetud, kui mitte Rootslased isi enne neid laewu põleks wastu taewast ülesse lastnud. Sel aeal just hakkas ka Wene tšar Peter I. omale pea linna, mis ta Peterburgiks (Petri kantsiks) nimetas, Rootsi maa peale ehitama. Kül püütsid Rootslased seda ehitust 1705 a. nurja aeada, aga ei läinud neil see mistki hinna eest korda. Sellest hoolimata, et Wene kindral Scheremetjew, Rootsi kindral Löwenhauptist löödud sai, tuuris Peterburgi ehitus edasi ja jäi Wene linnaks kunni täna pääwani, ega saa enam iialeski Rootsi omaks saama. Peale selle sai graf Strohmborg 1706 aastal Gestimaaal kuberneriks nimetud. Kus siis jälle wenelased üsna pisikese salgaga Narvast läbi tulid ja Waiwara, Haljala, Jakob ja Rakvere kihelkonnad läbi käisiwad ja mis iiales weel leida oli kaasa võtsiwad. Selle alalise wenelaste peale tiksumisele püüdsid siis ka mõisnikud oma moodu wastu panna ja asutasid nõndanimetud Gestimaa ratsutajate lipu rügemendid, mis pidid aitama waendlast tagasi tõrjuda, kus juures sagedaste talupoead abiks olid. Wiimselt nimetud Wene peale langemise aeal, olla siis ka mitmed isandad Samma jõe silla ära lõhkunud ja mõni

kümmefond wenelast ära tapnud, aga riisutud loomad on ikka waendlasele saagiks jäänud. See mõisnitude wägew tükk, et nad Samma silla äralõhkusid ja mõne Wenelase ära tapsid tunnistab juba isigi, kui wahwad ratsutajad sellaeal olid. Nende mõisnitude rügementide kõrwa asus siis weel abiks üks teine wäikene selts sõea mehi, keda kirikfantide dragonideks nimetati. Spetaja Relch ütleb tats niisugust rügementi walmis seadnud olema. Nende rügementide juhatajate asemel olid siis ka sagedaste kirikõpetajad offitserideks. Selle 7 aastase sõea järele oli siis juba suurem osa Liitvi- ja Gestimaast Wenelastest paljaks tehtud ja ära wõidetud, ainult täieste ärawõitmata olid weel Riia ja Tallinn mõne muu wäiksema kantsibega. Karel XII., kes oleks pidanud Gesti- ja Liitwimaad, mis ta omad olid kaitsema, aga mitte ilma abita sõea tallermaats jätma ja Põhla ning Saatseni maal ümber jändama, mis temale midagi kasu ei toonud, waid ainult kahju. Ta kulutas riigi raha ja lasi oma alamaid surmata sõewäljadel. Oma wõitubega aitas tema ainult Põhla kuningat Stanislausi ja täitis oma kättemaksmise himu kuninga Augusti wastu. Ühe sõnaga öölba Karl XII. oli mitmes tükis üks mõistmata inimene. Tema plaan oli enne Põhlamaaga igapidi rahu teha ja siis sealt otsekohe Moskwasse tõttata Wene tsari Peter I-est karistama ja temale rahu tingimise ette kujutama. Selle otsustarbeks arwas ta omal wähe jõudu olema, sellepärast ühendas ta ennast kassakate peamehe (hätmanni) Mašepaga,, kes mitukümmend tuhat kassakat lubas te-

male abits tuua ja siis seltsis Karliga Moskvasse minna Bene tsari nuhtlema. Oma järele andmata olituga ei kuulunud Karl XII. targema meeste nõu, et oleks otsekohe Pohlamaalt Moskvasse läinud, siis oleks asi ehk veel teisiti läinud, waid ta tahtis ennast enne Moskvasse minemist Masepaga ühendada ja pööris oma maalewade (sõewäede) käigu Ugrānia poole, sai aga Peterist I. Boltawa linna al löödud, peasis isi waewalt veel wangist ja pidi üle raja Türgi maale põgenema, kus ta Türgi sultanit püüdis Wenemaa wastu ülesse ärritada, mida temal ta katkorda nii heaks õnneks läks, et Türglased mõlemal korral ühe sõewäe umbes 200,000 meest kogu kogusiwad, aga saatus aas itka jälle kõit Karli ettevõtteid luhta. — Wiis aastad wiibis Karl XII. ilma töota Türgimaal, mis aea sees Balti kubermangud kõit juba Wenemaa kätte olid langenud; Pohla kuningas August uuesti oma trooni peale tagasi astunud ja Daani kuningas oma wõitudega Rootsimaa sisse tunginud.

Tallinn ja Riia linn olid kõige wiimsed kindlused, mis õige kõwaste waendlasele wastu paniswad; aga ka nendegi jõud raugenes pea; isiaranis katku haigus oli, mis Tallinna sundis ära andma, sest linna kodanikud olid väga truutuid Rootsi alamad ja wist põleks iialesti Bene alla ennast annud, kui mitte Sumal põleks oma nuhtlust, katku haigust, selle linna peale saatnud, mis kõit paremad linna ametnikud, magistradi herrad ja walitsuse liikmed rutulise aeaga ära rahmis. Linna ära andmise

mõtte andsid esmalt mõisnikud. Piita waidlemise ja taalumise peale andis wiimaks kuberner ka järele, sest et sõda wägi oli suurem osa katku haigusest tõin juba maha mõdetud. 30. Septembril 1710 aastal tegid Rootsi soldatid Tallinna kindluse puhtaks ja lätsid muusika mängu al õhtu eeli sadamasse laetwade peale, et oma kodu Rootsimaaale sõita. —

Baltimaa linnade ja maade wene alla andmise aeal panitwad seisused oma tingimised nimetud riigi walitsusele ette, mis suurem jägu tõin finnitatud saidwad. — Nendele saidwad suured digused antud, mis hiljemine ennem kahjulikud, kui kasulikud näitafitwad olema. Junftis bürgerid (kodanikud) waeawasid ja piinasid isienid. Sep ei tohtinud lufugi parandada, ega oma ukselegi ette lüia ja lufusep ei tohtind oma hobusele raudagi alla lüia. Kui Riias üks saiapagar, ühe wenelasele kaks leiba kinkis, siis sai ta selle eest tõrelba. Mehed riidlefid, kui kilplased isieneste wahel. Kes Gestlastest ehk Wenelastest linna oli elama jäänud ehk linna elanikuks saanud, tohtisitwad ainult agulis (alewis) elada ja omale maeasid ehitada. Nende suurte diguste abil oleks pidanud rikus linnades kaswama, aga see oli ennem ümberpöördu. Sakskodanikude kurjus ei lastnud asja loomulikult edeneda. Sga seisus, ametnik ja amet oli kui kamitsasse, teistest seisustest, ametitest ja ametnikudest siutud. Asi läts weel niikaugele, et linnades saidwad seisuste järele surma marshid fäätud (kombuneritud). Ühe käftöölise ehk kaupmehe haul ei tohitud mitte raeisanda (Rathsherr)

surma marschi mängida j. n. e. Ratsutajad (Ritter) püütsiwad omale igapidi häib eesdigusi saada, mis nad riigivalitsusele kinnitamiseks ette paniswad ja ka suurem osa kõi kinnitub saiwad, kuhu juure keiser Peter I. ifka omalt poolt lisas, et wanad Rootsi säädused saawad ainult kinnitub ja kõi digused nii taugele, kui see riigile näitab hea ja kasulik olema. — Aga mitte üht meest ei olnud maal, kes talupoegade ja nende diguste peale oleks mõtelnud, kui ainult Keiser Peter isi. Tema kirjutas oma keiserliku käega isi resolutsioni (otsuse): „Kõi elanikud maal ja linnas wõttan mina oma kaitse olla.“ Et mõisnikudel ilma talupoegadeta elu halb oli, sellepärast palusid siis riigivalitsust, et kõi talupojad, mis olid Wenemaale wangi wiidud, saaksid tagasi lastud, sest ilma töötegijateta ei wõida nemad elada. Et eestlastel — pärismaa rahwal politika seisukorda ei olnud, sellepärast siis ka ei olnud kedagi, kes nende eest oleks ühe sõnagagi kostnud. Oleks sel aeal eestlased saadikud keisri Petri ette saatnud, oma diguste pärast rääkima, siis oleksid asjad kõi teised olnud, aga seda mõtet ei tulnud sel aeal kellelegi pähe, sest et nende poliitika ja rahwuse tundmus oli pika orja aea jooksul kõi kaduma läinud. Sakslaste ja Gestlastele, kes Wene maal wangis olid anti luba kodumaale tagasi tulla, aga Rootslastele tuli see lubadus palju hiljem. Tartu ja Narwa linna kodanikud, keda Wenemaa walitsus arwas Rootsi poole hoidma ja olid sellepärast kõi Wenemaale wangi wiidud, saiwad ka luba oma ära põletatud linnade aherwarte

otja tagasi pöörata. Suurem osa nimetud linnade elanikest olivad Wenemaal omale uued elupaigad muretsenud ja jäitwadki jenna elama. Kui ratsutajad olid omale kõik kindlad digused kätte saanud ja maal rahu walitsemas, sest idea salgad olivad üle Balti-
maa raeade Rootsi ja muude maade sisse wiidud, siis hakkasid ratsutajad rahwast sel kombel piinama ja hüllemine weel kui naad kesssaea aastade sees seda olitwad teinud. Rahwast sai omaduse digus ära wõetud, mõisnik wõis neid müia, wahetata koera ehk muu looma wastas ja tohtis neid ka furnuks lüüa, kui süda soowis; ülepea wõlida, teha, mis ta iiales tahtis. Nõnda hääled kuulusid riigi isa kõrwu ja ta andis ukasid 2. Jaanuaril 1716, 21. Mail 1722, nõnda sama 1728 ja 1733 wälja, kus kowaste oli ära keelatud, et ratsutajad ei tohi mistki hinna eest rahwa käest enam maksusi nõuda, kui rootsi säadused seda lubawad. Aga need keiserlikud nõudmised jäitwad kõik kui hündja häälets kõrbes, sest et meie suures riigi isal olid armutumad suured tööd toimetada; ta pidi ühe uue riigi looma, mis esimisse Europa riikide ridadesse astus. Seda wõis ainult üks suur waim teha, nagu Peter I. oli, kes kõiki pidi mõistlikum ja targem oli, kui Rootsi kuningas Karl XII.

Et Wenewalitsusel nii hõlpus oli Baltimaid ära wõita, tuli sellest, et ratsutajad Rootsi walitsusega mõisade reduktsioni (tagasi wõtmise) pärast rahul ei olnud. Wene keiser, kes esmalt neist maa-dest ei hoolinud, käskis kindral Sheremetjewi kõik ära põletada ja hülata, mis aga ette juhtub ja tu-

handete kaupainimesi Wenemaale wangi wiia, sest et Baltimaa pidi esimese tingimiste järele Pohlamaaga ühendub saama, aga Pohlamaal oli sel aeal üks rumal-Daban August kuningaks, kes Wene walitsusele sõda aeal misti abiei olnud annud, nagu ta esite pidi andma ja selle pärast wõttis nõuks Peter I. need maa Wenemaaga ühendada, mis 21. Augustil 1721 aastal Neustadti rahus teistest riikidest ka selleks saib tunnistud. — Olgu nii palju weel seie juure lisada, et enne Wene-rootsi sõda hakatust rootslaste ja sakslaste wahel oli alaline suur wihawaen, nii et 1690 a. suure tooli professoridki awalikult rääkisid, et kuue aasta pärast ei pea ühtki sakslast Liitwimaal olema — 28. Januaril 1725 suri Wene keiser, kes nimetud riigi oli wägewaks teinud

Peter I. (1689—1725)

ära ja sai juure auustusega maha maetud. Matmise päewaks saatsid ka Baltimaa linnad ja ratsanikud oma saadikud Peterburgi. Tallinna ja Riia saadiku wahel tõusis matmise aeal suur waidlus, kes nendest esimene pidi matmise saate konnas olema, mis lõpetuselt Riiglased liisu pileti läbi omale wõitsiwad. Tuntud ja kuulsa Wene riigi kõige ülema ametniku Würost Wentschikowi toimetuse läbi sai

Katharina I. (1725—1727)

Wenemaa walitsejaks, aga tema ei jõudnud oma lühikesel walitsuse aeal, mis ainult kaks aastad wältas

midagi teha rahwa kasuks; nõnda sama ka tema järel tulia

Peter II., (1727—1730)

kes alles noor weel oli ja enne weel suri, kui täielikult walitsuse ohjad oma kätte oleks saanudgi. Petri II. järgmine Bene riigi walitseja oli

Anna Ioanowna, (1730—1740)

kes kümme aastad walitses. Tema kirjutas mitmed kabinetukasid (käsud) Riia kindral kubernerile ja mitmele teisele kõrgemale riigiametnikule, nimelt 5. Juunil 1736 ja 12. Novembril 1735 Falkersonile, 15. Septembril 1737 ja 13. Aprillil 1739 Bismarkile Riiga ja nõudis, et rahwale pidi õigust tehtud saama. Sel aeal näitab weel wõimalik olnud olema talu rahwal kaebusi riigi walitsusele mõistnikude peale sisse anda, mis õiguse ratsutajad mõistjid hiljemine nendelt ära wõtta ja nii teha, et kes kaebama läks sai libedaste petša. Sellepärast siis ka wana sõna rahwa juures: „kes mõisa peale kaebama läks, ööldi: „ta läheb omale witsu otsima.“ Meie kalli rahwa armastaja emaliku keiserina järele sai Weneriigi walitsejaks

Elisabeth I., (1740—1761)

kelle walitsuse aeal mitmed sõjad olid ja ratsutajad ostasid oma libeda keelega isi eneste õigusi laiendada

ja rahwa läest weel seba kõige wiimistgi digust ära
liskuda. Elisabethi järele sai

Peter III. (1761—1762)

Weneriigi walitsejaks, kes oma lühikese walitsuse aea
pärast ka weel midagi ei jõudnud teha. Aga kui
28. Junil 1762 aastal

Katharina II. (1762—1796)

Weneriigi trooni (auujärg) peale astus, siis sai ha-
latud wähehaawal Balti talupoegade elu järje paran-
dama, mis ratsutajad olid jõudnud umbes 52 aasta
jooksul (1710—1762) meisterlikult ümber muuta:
Keiserina Katharina II. reisis isi Liivi- ja Eesti-
maal ümber, et oma filmaga näha, kuidas ratsutajad
oma asju siin aeawad. Ta nägi siin hirmsaid asju,
nagu ta isi omas kirjäs graaf Paninale kirjutas.
Olgu siin mõni pilt sellest hirmsast orja aeast üles
tähendud: Üks ratsutaja maksis oma talupoegadele
308 wersta tagant liwi wedamise eest koorma pealt
2 kop. ehk üks karnits kaeru; teine lasi ilma tasu-
mata omale walla rahwast linna hulga ehituse ma-
teriali kofku wedada, et toreda maea ehitada. Rat-
sutajal oli kaardi lauas wist raha puudus, ta müüs
maea ehituse materjali ära ja sundis rahwast uuest
wedama, muidugi nõnda sama ilma miski tasumisetä;
kolmas lasi ühe mehe oma tuas hirmsaste weriseks
peksta, millest weel küll ei olnud, waid ta ldi õnne-

tuma pea niikaua wästu ahju kuni pea ajub wälja tuliwad ja inimene suri.

Reiserina Ratharinast II. lubatud kodu karistust pruukisidwad ratsutajad kurgaste. Merkel teatab: „Üks 13 aastane tütarlaps oli natukene ekfinud ja pisut halwaste lõnga kedranud. Ratsutaja oma teise poolega sidusiwad lapse sõrmede ümber linu ja taku ning süütasid siis põlema. Peale selle sai ta iga päew foolwe sees liutatud witsadega weriseks peksetud. Wiimaks wiidi õnnetu laps külma keldre ja peeti seal mitu päewa nälgas. Et see weel piinajatel wähe näitas olema, pandi teda õnnetumba terawa piibega lina harja otsa, seoti käfti pidi seina külge kinni, anti temale ühte kätte wõid ja teise leiba ja lasti sel kombel pealt waadata, kuidas teised inimesed magusaste sõiwad. — Pisikene von'i C—dti 12 aastane tüttar tegi tangid ja nõelad tules punaseks ja näppis ning torkis nendega oma werist ohwrid. Wiimaks sai õnnetu laps jooksu ja kui umbes paar sada sammuli oli edasi läinud, kukus surnult maha.“ — —

Reist näitustest wõib lugeja juba kül omale üks pilt filmade ette panna, misjugu aea Gesti rahwas on pidanud läbi elama, millest meid kallid Wene-riigi walitsus on wabastanud.

Ges seisawa raamatu üles anne on ainult Gesti rahwa aealugu lühidelt ette tuua, kuidas nende elu lõb on läinud ja kes neid aastasadade jooksul walitsenud ja kelle walitsuse al nad olnud.

Niisugused ratsutajate tülid tungisid keiserliku ema kõrwa ja ta hakkas kindlaste nõudma, et mõisnikud rahwa elujärge peatvad parandama, kuhu juure hiljemine mõni uus saksa mõisnik nagu baron Schulz, graf Mellin ja graf Sivers astusid. Kül olid mõned Ratsutajad pahased ja pidasid ühe maapäätwa teise järele ja olid kui mesilase pere tihamas, kui keiseriina saaditud rahwale wabadust nõudsiwad. — Lõpetuselt hakkasid wähe haawal järele andma, kõige wähemalt lubasiwad, aga rahwas ohkas orjaises ikka wana toodu. Suur armuline keiseriina ei jõudnud kõik oma ette wõetud tööd eesti rahwa kohta lõpetada. Tema jättis oma järele tulia keiser

Paul I-ele (1796—1801)

tööd edasi teha, kes siis ka 28. Nowembril 1796 a. käsku andis talurahwa säädused walmis teha, mis siis pea tehtud saidwad ja Moskwas kroonimise ael graf Siversist tema kätte antud. — Ratsutajad mõistsid aga jällegi ikka aega wiivitada, et säädused mitte oma jõu sisse ei wõinud astuda. Aga õntsa keisri Paul I. järeltulias, see suur inimeste armastaja

Aleksander I. (1801—1825)

astus Wene riigi trooni peale ja andis käsu wälja, et uueste pidid weel talurahwa säädused läbi waadatud saama ja siis neid maksma pandama. Ratsutajad waidlesid, kui rauda oma maapäätwadel wasta,

ega ei läinudki oma arutustega riigi walitsusega tohtu. Et asi mitte seisma ei jääks, andis keiser 11. Mail 1803 sisemise asjade ministrile käsu oma enese üle waatamise al üht komissioni tohtu seada, kes talu rahwa säädused läbi waatas ja kui need Keiserliku Majestädile kinnituseks ette pandi, siis kirjutas tema isi weel omalt poolt 7 § juure, Gesti rahwa kasuks. Prijuise pääw sai kül Riimaa tohtu 6. Januaril 1820 pühitsetud ja prijus kuulatud, ning sääduse raamatud rahwale kätte antud, aga ratsutajad antsid ainult nii palju rahwale prijust, kui nende süda seda himustas ja heaks arwas. Gesti-maa ratsutajad said seda aru, et riigi walitsus oma nõudmisega kindel on ja sellepärast lubasid nemad kõige wähemalt paberi peal rahwast priiks ja tõttasid Liwimaa ratsutajadest weel ette ning kuulutasid oma antud prijust enne neid, et siis keisri käest kii-tust saada. Aga lugiad mäletawad suurem osa weel isi kül kui laialine see prijus oli, mis ratsutajad neile andsid. Kooli ei tohtinud keegi eestlane oma last ilma mõisniku luata panna, sest temal oli ju luba noort meest koolipingilt ära kutsuda ja kellegi wiletsa talu peremehe juure tiumeheks panna. Ainult niipalju oli rahwal prijust, et inimesi enam awalikult turu peal müia ei wõidud, ega furnuks lüia, ilma miski põhjuseta, aga kodu taristuse nime al wõiswad ratsutajad, peale hafenrichtride mõisa walit-sused peksta nii palju, kui tahtsid. Nõnda waltas orja põli salaja, ilma et õnnis keiser Aleksander I. ja tema järele tulia keiser

Nikolai I. (1825—1855)

oleksid täieste teadnudki, et rahvas wana soodu pärisori oli ja orja iftes õhtas. Alles pärast Krimmi sõda 1856, kui suur Wene riigi rahwaste wabastaja

Aleksander II. (1855—1881)

auujärje peale astus, langesiwad täieste orja sidemed, miska endised ordu rüütlid olid meid sidunud. — Et täieline Gesti rahwa priiks lastmine meie mälestuses Wene Reisride Aleksander II. ja

Aleksander III.

(hakkas walitsema 1881 a.)

walitsuse aegadel on sündinud ja kõigi uue sääduste maksma panemine meie isi oma filmaga olemine näinud ja kõrwaga kuulnud, siis saame edespidi, kui jumal elu ja terwit annab üht kolmat jägu üleüldisest Gesti laste aealuost weel kirjutama, kus meie mälestuses ette juhtunud asjad, mis Gesti rahwa kohta käiwad, saawad tulewa põlwe rahwale teaduseks tallele panbud. — Peale selle saawad kõik eestiseltsid kirjeldud ja tähtsamate Gesti meeste mõjudus nende seltside elu ja olu peale siin juures läbi arutud ja nende charakterid (olemised) ette maalitud, kust wälja paistab, misjugused püüdmissed kellelgi on olnud, kas auusad wõi alatunud ja tulewa põlwe rahwale kõhtu mõistuse ja otsuse alla antud, sest aea lugu on maailma kõhus ütleb Saksa laulik Schiller. — —

Bind 20 kop.